

Практика Верховного Суду у кредитних спорах

Юрій Чумак,
суддя Касаційного господарського суду
у складі Верховного Суду

**РОЗРАХУНОК РОЗМІРУ
ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА
КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ:**

**проценти та пеня нараховуються
лише в межах строку
кредитування**

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постанови ВП ВС від 31.10.2018 № 202/4494/16-ц (14-318цс18), 28.03.2018 № 444/9519/12 (14-10 цс 18), 04.07.2018 № 310/11534/13-ц (14-154цс18)

Постанова КГС ВС №5017/1987/2012

- Відповідно до частини першої статті [1048](#) та частини першої статті [1054 ЦК України](#) кредитор має право на одержання від позичальника процентів від суми кредиту, розмір і порядок одержання яких встановлюються договором. Отже, припис абзацу 2 частини першої [статті 1048 ЦК України](#) про щомісячну виплату процентів до дня повернення позики у разі відсутності іншої домовленості сторін може бути застосований лише у межах погодженого сторонами строку кредитування.
- Після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною другою [статті 1050 ЦК України](#) право кредитора нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється. **Права та інтереси кредитора в охоронних правовідносинах забезпечуються частиною другою [статті 625 ЦК України](#), яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.**
- Положення абзацу 2 частини першої [статті 1048 ЦК України](#), за яким проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики, не підлягають застосуванню, оскільки між сторонами немає домовленості про порядок повернення позики поза межами строку дії договору.
- Отже, **право кредитора нараховувати передбачені договором проценти за користування кредитом, а також обумовлену в договорі неустойку припиняється після спливу визначеного цим договором строку кредитування** чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною другою [статті 1050 ЦК України](#).

Постанова КГС ВС №5017/1987/2012

- 46. Згідно з пунктом 6.23 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23.05.2018 у справі №910/1238/17 плата за прострочення виконання грошового зобов'язання врегульована законодавством. У цьому разі відповідно до частини 2 статті 625 ЦК України боржник зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.
- 47. При цьому у пункті 6.20 зазначеної постанови Велика Палата Верховного Суду роз'яснила, що термін “користування чужими грошовими коштами” може використовуватися у двох значеннях. Перше – це одержання боржником (як правило, за плату) можливості правомірно не сплачувати кредитору борг протягом певного часу. Друге значення – прострочення виконання грошового зобов'язання, коли боржник повинен сплатити гроші, але неправомірно не сплачує їх.
- 48. Таким чином у справі №910/1238/17 Великою Палатою Верховного Суду чітко розмежовано поняття "проценти за правомірне користування чужими грошовими коштами" та "проценти за неправомірне користування боржником грошовими коштами", причому останні проценти кваліфіковано саме в якості плати боржника за прострочення виконання грошового зобов'язання, врегульованої частиною 2 статті 625 ЦК України.
- 49. Отже, правова позиція Великої Палати Верховного Суду полягає у тому, що відповідно до частини 2 статті 625 ЦК України кредитний договір може встановлювати проценти за неправомірне користування боржником грошовими коштами як наслідок прострочення боржником виконання грошового зобов'язання, [у зв'язку з чим такі проценти можуть бути стягнуті кредитором й після спливу визначеного кредитним договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною 2 статті 1050 ЦК України.](#)

ЮРИСДИКЦІЯ:

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД СТОРІН ПРАВОЧИНІВ,
УКЛАДЕНИХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ ОСНОВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ,
СТОРОНАМИ ЯКОГО Є ЮРИДИЧНІ ОСОБИ
(СПД) НЕ МАЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ
ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОГО СПОРУ ЯК
ГОСПОДАРСЬКОГО

Основні тези

До юрисдикції господарських судів належать справи у спорах **щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання**, якщо сторонами цього основного зобов'язання є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці.

Положення пункту 1 частини першої статті 20 Господарського процесуального кодексу України пов'язують належність до господарської юрисдикції справ у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, **не з об'єднанням позовних вимог до боржника у забезпечувальному зобов'язанні з вимогами до боржника за основним зобов'язанням, а з тим, що сторонами основного зобов'язання мають бути юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці.**

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постанови ВП ВС від 19.03.2019 № 904/2526/18 (12-272гс18), від 19.03.2019 № 904/2538/18 (12-263гс18), від 02.10.2018 № 910/1733/18 (12-170гс18):

- За змістом **частини першої статті 546 Цивільного кодексу** України (далі - ЦК України) **виконання зобов'язання може забезпечуватися, зокрема, порукою.**
- Відповідно до положень **статей 553, 554, 626 ЦК України** за договором поруки, який є двостороннім правочином, що укладається з метою врегулювання відносин між кредитором та поручителем, поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Тобто **договір поруки укладається кредитором і поручителем для забезпечення виконання боржником основного зобов'язання.**
- Виходячи з аналізу змісту та підстав поданого позову, **НБУ як кредитор звернувся до господарського суду з позовом до фізичної особи як поручителя за договором поруки, що укладений на забезпечення зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридичні особи.** Тобто **між позивачем та відповідачем виник спір щодо правочину, укладеного для виконання зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридичні особи, що відповідає ознакам спору, який підлягає розгляду в порядку господарського судочинства** згідно з наведеними вище приписами ГПК України.

СПОСОБИ ЗАХИСТУ:

звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності за іпотекодержателем у судовому порядку
не є належним способом захисту права

Основні тези

- Одним із способів захисту порушеного або невизнаного права є визнання права власності (стаття 16 ЦК)
- Цивільний кодекс містить **два випадки**, коли право власності виникає **за рішенням суду**: стаття 335 (**безхазяйна річ**) та стаття 376 (**самочинне будівництво**)
- Стаття 392 ЦК є єдиною правовою підставою визнання права власності: «**Власник майна** може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності»

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постанови ВП ВС від 21.03.2018 № 760/14438/15-ц, 23.05.2018 № 916/5073/15, 29.05.2018 № 369/238/15-ц, 07.11.2018 № 520/6819/14-ц:

- ✘ У статті 12 Закону України «Про іпотеку» вказано, що в разі порушення іпотекодавцем обов'язків, установлених іпотечним договором, іпотекодержатель має право вимагати дострокового виконання основного зобов'язання, а в разі його невиконання - звернути стягнення на предмет іпотеки, якщо інше не передбачено законом
- ✘ Стаття 33 цього Закону передбачає, що в разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель має право задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки
- ✘ Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя
- ✘ Тобто, законом передбачено чітко визначені способи звернення стягнення на предмет іпотеки в разі невиконання чи неналежного виконання забезпеченого іпотекою зобов'язання

**«ПОДВІЙНЕ СТЯГНЕННЯ»
ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ
ТА ДОГОВОРОМ ІПОТЕКИ**

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постанова ВП ВС від 18.09.2018

№ 921/107/15-г/16

:

- ✘ Одночасне стягнення за кредитним договором і договором іпотеки не зумовлює подвійного стягнення
- ✘ Наявність судового рішення про стягнення заборгованості не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки
- ✘ При розгляді справи про звернення стягнення на предмет іпотеки суди повинні взяти до уваги результати виконання раніше ухваленого судового рішення про стягнення заборгованості за кредитним договором

Постанова ВП ВС від 18.09.2018

№ 921/107/15-г/16

- ✘ Отже, наявність самого судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором за наведеними вище положеннями законодавства не є підставою для припинення грошового зобов'язання боржника і припинення іпотеки та не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, передбачений законодавством.
- ✘ Згідно із частиною першою статті 7 Закону про іпотеку за рахунок предмета іпотеки іпотекодержатель має право задовольнити свою вимогу за основним зобов'язанням у повному обсязі або в частині, встановленій іпотечним договором, що визначена на час виконання цієї вимоги, включаючи сплату процентів, неустойки, основної суми боргу та будь-якого збільшення цієї суми, яке було прямо передбачене умовами договору, що обумовлює основне зобов'язання.
- ✘ Відповідно до статті 33 Закону про іпотеку у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Постанова ВП ВС від 18.09.2018

№ 921/107/15-г/16

- Як вже вказано вище, суди попередніх інстанцій з'ясували, що позивач набув право вимоги до боржників (ТОВ «ЗОЛОТИЙ ЕКВАТОР» та МПП «ВК ІМПЕКС») за укладеними з ними кредитними договорами та реалізував це право вимоги, звернувшись до суду; за доводами позивача ухвалені рішення про стягнення на його користь заборгованості з боржників не виконані.
- 8.10. Неправильно застосувавши положення статті 33 Закону про іпотеку, суди не врахували, що **позивач звернувся до суду у цій справі не з вимогою про стягнення з відповідача цієї ж суми заборгованості, а саме для звернення стягнення на предмет іпотеки у межах забезпечення відповідачем виконання основного зобов'язання, для чого є необхідним судове рішення.**
- 8.11. Застосування кредитором іншого законного засобу для захисту свого порушеного та не поновленого боржником належним чином права **не є подвійним стягненням заборгованості.**

Постанова ВП ВС від 18.09.2018

№ 921/107/15-г/16

- З огляду на відсутність доказів виконання боржниками зобов'язань за кредитними договорами, наявність судових рішень про стягнення заборгованості, розстрочених у зв'язку з неможливістю їх негайного виконання, висновок господарських судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення позову іпотекодержателя про звернення стягнення на предмет іпотеки є неправильним та таким, зроблений без урахування фактичних обставин справи та положень чинного законодавства.

**Ліквідація боржника
за кредитним договором
не припиняє зобов'язань за
забезпечувальним зобов'язанням**

Постанова КГС ВС від 22.02.2019

№ 910/4435/18

- ✘ Судами попередніх інстанцій встановлено, що АТ "Укрексімбанк" реалізувало своє право заставодержателя/іпотекодержателя щодо звернення стягнення на предмет застави/іпотеки за спірними договорами, **звернувшись у квітні 2013 року** до Господарського суду Миколаївської області з позовом до ТОВ про стягнення заборгованості за кредитними договорами шляхом звернення стягнення на рухоме і нерухоме майно (справа № 915/689/13), у період дії договорів застави та іпотеки, коли зобов'язання, забезпечене заставою та іпотекою позивачів у даній справі, належним чином не виконувалося, та **до виключення боржника з Реєстру**
- ✘ Постановлення господарським судом ухвали про ліквідацію юридичної особи - боржника за основним зобов'язанням і його виключення із Реєстру не припиняє забезпечувального зобов'язання, якщо кредитор до виключення боржника з цього Реєстру реалізував своє право щодо заставодавця/іпотекодавця, пред'явивши до нього відповідний позов
- ✘ Аналогічний правовий висновок викладено у постановах Верховного Суду України від 10.02.2016 у справах № 6-216цс14, № 6-84цс15, від 17.02.2016 у справі № 6-245цс14 від 06.07.2016 у справі № 3-578гс16, від 12.10.2016 у справі № 5/25-38 та постановах Верховного Суду від 06.02.2018 у справі № 910/9943/17, від 20.06.2018 у справі № 381/3209/16-ц, від 06.03.2018 у справі № 2011/16284/12 та від 13.03.2018 у справі № 910/8698/17.

**Чи припиняється іпотека
в разі припинення основного
зобов'язання?**

Постанова КГС ВС від 29.01.2019

№ 916/436/18

- ✘ Стаття 17 Закону України "Про іпотеку" визначає, що іпотека серед іншого припиняється у разі припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору.
- ✘ Водночас відповідно до положень статей 13, 74 Господарського процесуального кодексу України судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності сторін, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.
- ✘ **Тобто при зверненні з позовом про визнання припиненою іпотеки за іпотечним договором на позивача покладений тягар доведення обставин повного припинення зобов'язань за кредитним договором у зв'язку з їх виконанням.**
- ✘ **Аналогічна правова позиція викладена в постанові Верховного Суду від 14.08.2018 у справі № 906/1130/17.**
- ✘ Обставина повного припинення зобов'язань за кредитним договором має бути доведена в розрізі кожного зобов'язання позичальника, у тому числі щодо основної суми кредиту, процентів за користування кредитними коштами та іншими обов'язковими платежами, передбаченими укладеними між сторонами кредитним договором та додатковими угодами до нього.
- ✘ Позивач, звертаючись із подібного роду позовними вимогами, має надати суду, окрім підтверджуючих документів, розрахунок своїх зобов'язань, аби суд міг встановити хронологію видачі і погашення кожного виду зобов'язань.

Розірвання кредитного договору
не є підставою для припинення
поруки та застави (іпотеки),
які можуть забезпечити
виконання зобов'язання,
що виникло до моменту
такого розірвання

Постанова ВП ВС від 13.06.2018

№ 548/981/15-ц (1/2)

- ✘ Якщо кредитний договір розірвано у судовому порядку, суд, який розглядає справу, пов'язану з невиконанням зобов'язання за цим договором, зокрема про звернення стягнення на предмет іпотеки, переданий в іпотеку поручителем, зобов'язаний **надати оцінку встановленим рішенням суду обставинам щодо розірвання кредитного договору та наслідкам такого розірвання**.
- ✘ У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються (частина друга статті 653 ЦК України). Якщо договір розривається у судовому порядку, **зобов'язання припиняється з моменту набрання рішенням суду про розірвання договору законної сили** (частина третя цієї статті).
- ✘ Отже, **розірвання кредитного договору припиняє його дію на майбутнє**, але не впливає на факти укладення та дії цього договору включно до моменту його розірвання.
- ✘ Тому з моменту розірвання кредитного договору **у позичальника залишається обов'язок повернути позивачеві заборгованість, нараховану за цим договором станом на день його розірвання**, а кредитодавець втрачає право нараховувати передбачені кредитним договором проценти та неустойку за період після розірвання цього договору.
- ✘ Права й інтереси кредитодавця у правовідносинах з позичальником після розірвання кредитного договору забезпечені частиною другою статті 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання (див. також постанову Великої Палати Верховного Суду від 28 березня 2018 року у справі № 444/9519/12).

Постанова ВП ВС від 13.06.2018

№ 548/981/15-ц (2/2)

- ✘ Після розірвання кредитного договору з огляду на те, що кредитор повністю виконав умови договору до його розірвання, **не припиняються окремі зобов'язання сторін, спеціально передбачені для застосування на випадок порушення зобов'язань і після розірвання договору** (див. висновок Верховного Суду України, сформульований у постанові від 9 вересня 2015 року у справі № 6-939цс15), але **в обсязі, що відповідає заборгованості, яка існувала до моменту розірвання договору.**
- ✘ Порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання (частина перша статті 559 ЦК України).
- ✘ Право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою (пункт 1 частини першої статті 593 ЦК України).
- ✘ Іпотека припиняється у разі припинення основного зобов'язання (абзац 2 частини першої статті 17 Закону України «Про іпотеку»).
- ✘ Відтак, **розірвання кредитного договору має наслідком припинення на майбутнє зобов'язання кредитодавця та позичальника, а також припинення на майбутнє поруки і застави (іпотеки) за обов'язками позичальника, які можуть виникнути, зокрема, за статтею 625 ЦК України після такого розірвання.**
- ✘ Порука та застава (іпотека) не припиняються за обов'язками позичальника щодо заборгованості за кредитом, процентів і неустойки, які існували на момент розірвання кредитного договору.
- ✘ Тобто, **розірвання кредитного договору не є підставою для припинення поруки та застави (іпотеки), які можуть забезпечувати виконання зобов'язання, що виникло до моменту такого розірвання.**

Дякую за увагу!